

Recenze

Luhmann, N. 2006. Sociální systémy. Nárys obecné teorie.
Brno: CDK.

Tomáš Dvořák

Kniha německého teoretického sociologa Niklase Luhmanna *Sociální systémy – nárys obecné teorie*, která vyšla v německém originále v roce 1984 a v prvním českém překladu v roce 2006 v nakladatelství CDK v edici „Klasikové společenských věd“, je ambiciózním pokusem o obnovu obecné sociologické teorie, o níž se od Parsonsova projektu obecné teorie nikdo s takovou vehemencí nepokusil.

Niklas Luhmann reaguje na stav krize sociologie 80. let 20. století, která je dle autora charakterizována fragmentarizací sociologie a absencí konzistentní obecné teorie společnosti. Cílem knihy Niklase Luhmanna je obnovení jednoty sociologie jako vědecké disciplíny skrze rekonstrukci obecné teorie a vytvoření takového pojmového rámce, který umožní popsat, za použití pojmů systémové teorie, jakoukoliv společnost. Za tímto účelem využívá Luhmann pojmy jako např. autopoiesis, systém a difference, kterými se inspiruje z přírodních věd, především však z evoluční biologie, matematiky, fyziky, kybernetiky a dalších teoreticky zaměřených oborů. Hlavní snahou je detailně a systematicky propracovat jednotlivé obecné pojmy, jejich vzájemné vztahy a vytvořit tak konzistentní základ pro popis jakékoliv společnosti. Luhmann tak kombinuje důraz na interdisciplinární přístup s odkazem k pojmům tradice sociologické teorie. V tomto smyslu Luhmann rekonceptualizuje pojmy jako dvojitá kontingence, smysl, komunikace, jednání či struktura. Autor se hlásí k odkazu

T. Parsonse a zmíněné pojmy důsledně reformuluje z pohledu teorie sebe-referenčních systémů.

Kniha je rozdělena do 12 kapitol, ve kterých Luhmann postupně odhaluje architekturu své obecné systémové teorie. Nejdříve se zabývá charakterem systémové teorie, kterou obohacuje o klíčový pojem *autopoiesis*. V následujících kapitolách vymezuje další pojmy jako: smysl, dvojitá kontingence, komunikace, jednání, interpenetrace, společnost, interakce, rozpor, konflikt či sebereference. Každá kapitola je tak věnována pojmu (případně souboru pojmů), který tvoří základní pojmový rámec, jež především Luhmann v *Sociálních systémech* buduje. Kniha tedy sleduje určitou linii výkladu, ale jak sám autor upozorňuje, zvolená následnost kapitol není jediná možná. Tomu také odpovídá i relativní uzavřenost jednotlivých kapitol a tak čtenář nemusí jejich zvolené pořadí dodržovat.

Výchozí premisou Luhmannovy teorie je tvrzení, že „existují systémy“. Základní charakteristikou těchto systémů je poté *autopoiesis*, tj. procesy diferenciací a sebereprodukce sociálního systému. Sociální systémy dále chápe Luhmann jako sebereferenční: jednání, interakce a struktury jsou uskutečňovány pouze skrze a na základě působení těchto systémů. Systémy se tak vztahují sami k sobě a jsou indiferentní ke svému prostředí. Ačkoliv mohou být sociální systémy analyticky rozloženy na sociální jednání aktérů, jsou to systémy samotné, kteří toto jednání konstituují a umožňují. Obecná systémová teorie jednání Niklase Luhmanna přiznává aktérovi pouze minimální (vlastně žádnou) roli při vytváření sociálních systémů. Aktér totiž není ani subjektem ani objektem komunikace, ta je totiž charakteristikou nikoliv jednotlivců, nýbrž pouze sociálních systémů. Subjekt je Luhmannem pojímán pouze jako prostředí systému, nikoliv jako jeho konstituční nebo reprodukční prvek.

Luhmann zásadním způsobem rekonceptualizuje tradiční kategorie komunikace a jednání. Komunikace je definována jako jednota informace, sdělení a porozumění, která vytváří sociální systémy. Jednání je pouze forma sdělení informace, která umožňuje reprodukovat soci-

ální řád. Sociální systémy se tak neskládají z jednání či lidí, ale vytváří se autonomně na principu komunikace, která následně vytváří jednání. Společnost se sestává pouze z komunikace a osoby či vědomí patří k prostředí těchto systémů. Sociální systém (a řád) pak vzniká dle Luhmanna na základě problémové situace dvojité kontingence. Tato situace je problémová ve smyslu (ne)souladu vzájemných perspektiv aktérů a tudíž neurčitosti. Existuje ovšem oboustranný zájem tuto nestabilitu eliminovat a tak vzniká z nepravděpodobnosti pravděpodobnost, tj. „řád z šumu“. Takto vzniklé systémy poté vytváří své hranice vzhledem k prostředí a ustavuje se tak základní analytická diference: systém a prostředí. Sociální systémy se vyvíjejí na základě selekcí a postupně dochází k budování struktur za účelem omezení komplexity.

Teorie sociálních systémů vnímá sebe sama jako svůj objekt zkoumání. Sociologie (a věda obecně) je dle Luhmanna pouze parciálním a sebereferečním systémem společnosti, který má svá vlastní pravidla a kritéria, jež jsou na tento systém omezena. Jejím smyslem je redukce komplexity a zvýšení transparentnosti oboru sociologické teorie, která je v současnosti charakterizována netransparentností a nejednotou.

V *Sociálních systémech* představuje autor abstraktní, systematický a neindividualistický pokus o překročení krize teoretické sociologie, který zaujme především svou precizností, systematickostí, originalitou avšak také komplikovaným jazykem a vysokou mírou abstrakce. Krize soudobé sociologické teorie je Luhmannem na úrovni teorie řešena na základě precizní práce s pojmy a určení jasných vztahů mezi nimi. *Sociální systémy* sice mohou být z pohledu postmoderních a radikálně konstruktivistických teorií kritizovány za systematické potlačení perspektivy aktéra, nicméně pokud vnímáme sociologii jako otevřenou a multiparadigmatickou disciplínu, představují *Sociální systémy* legitimní pokus o uchopení sociální moderní společnosti a vytvoření její univerzální teorie.

Tomáš Dvořák v současnosti dokončuje magisterské studium sociologie na Institutu sociologických studií. Zaměřuje se na politickou sociologii a sociologickou teorii.